

De engelska partierna och deras ledare

"Mamma är så duktig att sy" — en färsk kommentar av tecknaren Low till labourledaren Attlees försök att ena partiet. Bland skolgossarna märks längst till vänster Morrison och Bevan, till höger om Attlee Gaitskell. — Partiledarnas ställning i de båda stora engelska partierna diskuteras i ett nyutkommet arbete, som granskas i denna artikel.

HÖGERN och arbetarpartiet har efter det andra världskriget alltmera fullständigt dominerat brittisk politik. På grund av majoritetssystemet har det blivit lönlöst att rösta för det liberala partiet, och dess möjligheter till återhämtning tycks numera vara lika med noll; "oberoende" kandidater saknar likaledes utsikter till framgång. De stora partierna är praktiskt taget jämstarka, och svängningar på ett par procent av rösterna blir avgörande för parlamentets och regeringens politiska sammansättning. Undersökningar från de senaste valen visar att ett partis röstetal stiger eller sjunker i ungefär samma omfattning i alla valkretsar och att alltså röstning på person förekommer nästan lika litet som under det proportionella systemet. Det beräknas att ingen kandidat, hur framstående eller hur oduglig

han än är, kan öka eller minska sitt partis röstsiffra med mer än 500 i valkretsar på genomsnittligt 58.000 väljare. Motsättningarna mellan partierna, enormt förstörande under valkampanjerna, är i praktiken inte stora — självfallet, då det gäller att vinna några hundra tusen väljare i mitten — och den värdegemenskap som den parlamentariska demokratin kräver är sålunda inte hotad. England har, liksom Sverige och flera andra framgångsrika demokratier, nått en stabilitet vars bakgrund är de stora idéernas och lidelsernas förbrukning och därmed en begränsning av vitaliteten.

De båda härskande partiernas uppkomst är helt olika. Högern har sitt ursprung i parlamentet, i de gentlemen av torytyp som efter att ha valts som självständiga kandidater samverkade för att stödja och störta regeringar; detta parti, som småningom växte fram under 1700- och 1800-talen, bildade först i slutet av 1860-talet en landsomfattande valorganisation för rekrytering av fasta medlemmar och valpropaganda. Arbetarpartiet åter skapades av folkliga organisationer för att dessa skulle kunna göra sig gällande i underhuset; som parlamentsparti är labour inte femtio år gammalt.

Har denna olikhet i utvecklingsgången och andra faktorer medfört väsentliga skillnader i de båda partiernas struktur och maktfördelningen inom dem? Det är den huvudfråga som diskuteras i ett nyligen utkommet arbete, en av de bästa undersökningar som ägnats engelskt partiväsen: R. T. McKenzie, *British Political Parties* (William Heinemann, 30 shilling); undertiteln "The Distribution of Power within the Conservative and Labour Parties" anger bokens särskilda syften.

Det är en vanlig uppfattning att det konservativa partiets ledare har en mera obunden och dominerande ställning än arbetarpartiets. Högerledaren har att i sista hand utforma partiets politiska program och är ej bunden av något partibeslut; inom labour är den stora årliga partikonferensen i det väsentliga bestämmande på denna punkt. Högerledaren brukar inte delta i partiets konferens annat än med ett avslutningstal; arbetarledaren är med på konferensen och ger denna en redogörelse för det gångna årets verksamhet. Högerledaren väljs (av parlamentspartiet och några re-

presentanter för valorganisationen) för obestämd tid; arbetarledaren, som utses på ungefär samma sätt, måste, då han ej fungerar som premiärminister, årligen få sitt uppdrag förnyat. Högerledaren deltar inte i parlamentspartiets möten, vilket arbetarledaren gör; högerledaren väljer själv i opposition "skuggkabinett", medan arbetarledaren här är beroende av sitt parti. Högerledaren utser partiets tjänstemän; inom arbetarpartiet är partistyrelsen — med ledaren som en medlem av 28 — ansvarig för detta. På flera andra punkter föreligger liknande skillnader mellan partierna.

En huvudlinje i McKenzies arbete är att visa att dessa olikheter mellan partierna i huvudsak är tekniska; att i realiteten labours ledare har ungefär samma stabila och styrande position som högerns. Från början var detta visserligen inte fallet, betonar McKenzie; i arbetarpartiets lilla parlamentsgrupp fram till 1920-talet valdes ordförande men inte ledare i mera egentlig mening, och under åtskilliga år var denna befattning en cirkulerande hederspost. En annan blev situationen då partiet växte i styrka och särskilt sedan den självständige MacDonald blivit först ledare och sedan premiärminister. McKenzie påpekar att de försök som gjorts att binda ledarens handlingsfrihet vid val av kabinetskolleger misslyckats, att MacDonald och Attlee under långa perioder (Attlee i 20 år) fungerat som ledare och gentemot sitt parti vunnit utomordentlig auktoritet samt att å andra sidan högerns ledare inte är någon "självhärskare, utan i grunden inte kan påtvinga sitt parti en viss politik eller leda det mot sin vilja".

Emellertid synes det tydligt att McKenzie driver denna tes om partiernas likhet till överdrift. De fakta han själv relaterar passar inte in i den karaktäristik han ger. De nyss citerade orden om högerledarens begränsade makt är typiska för svagheter i bevisföringen; det självklara som här sägs får tjäna som stöd för generaliseringen att partiledarens ställning inom båda partierna praktiskt taget är densamma. McKenzie har i glädjen att uppvisa svagheter i en gängse uppfattning hamnat i en annan ytterlighet.

Blott på ett par punkter är det möjligt att här belägga kritiken av McKenzies tes.

Strängt taget blir en politiker ledare för högern först då han utnämns till premiärminister; sedan detta skett väljs han av partiet till ledare. Eljest finns en ledare för partiet i överhuset och en för partiet i underhuset. Detta innebär, skriver McKenzie, att egentligen kungen utser högerledare. Men realiteten är uppenbarligen att i de fall då en konservativ premiärminister efterträds av en annan den avgående designerar den tillträdande. Så skedde då Balfour följde Salisbury 1902, då Baldwin följde Bonar Law 1923 och då Neville Chamberlain följde Baldwin 1937. Partiet uttalade sig alls inte förrän den nye premiärministern utsetts — något liknande, torde lugnt kunna påstås, skulle ätminstone hittills ha varit otänkbart inom labour. Alla konservativa ledare har valts enhälligt; man vill under inga förhållanden framhäva motsättningar inom partiet genom strider i ledarfrågan. Då en konservativ ledare (eller underhusledare) tvungits eller ansett sig böra träda tillbaka har läget varit högst speciellt. Balfour gick 1911, säkerligen på grund av att toryextremisterna var missnöjda med honom, men utan att vara tvungen; underhusledaren Austin Chamberlain gick 1922, därför att partiet var mot en fortsatt koalition med Lloyd George och förre ledaren Bonar Law efter en tids sjukdom var beredd att komma tillbaka; Neville Chamberlain

gick 1940, främst därför att labour vägrade att gå in i regeringen under hans ledning. Ingen konservativ ledare har avsatts genom ett partibeslut. Vad det politiska programmet beträffar har det gång efter annan klarlagts att dess utformande är ledarens sak; partiorganisationen utanför parlamentet kan blott framlägga önskemål, inte binda ledaren.

I alla dessa hänseenden och åtskilliga andra är läget annorlunda inom arbetarpartiet. Partiledare har avsatts, strider och omröstningar har beledsagats valet av ledare — så när MacDonald och Attlee utsågs — och härvid har åsikter om de politiska riktlinjerna spelat in, partiorganisationens beslut om taktik och program är självfallet bindande. Det är ingen felsyn då labourkonferensen varje sommar betraktas som ett politiskt betydelsefullt evenemang, medan motsvarande konservativa konferens ter sig som ett glansfullt propagandanummer, med ledarens stora avslutningstal som kulmen. Från början såg arbetarpartiet ledaren som ett instrument för realiserande av en bestämd politik, och efter MacDonalds förräderi blev denna syn på ledarfrågan

mera aktuell och medveten — Attlee personifierar detta betraktelsesätt, detta ideal. Högerledaren är på ett annat sätt sitt partis chef och fana.

Allmänna orsaker till dessa skilligheter kan lätt fastställas. Det konservativa partiet framstår som väktare av en rad traditioner och föreställningar, av vilka de flesta är helt utanför farozonen: monarki, kyrka, patriotism, imperium, äganderätt. I praktiken är partiets politik en anpassningspolitik, dess insats i bästa fall en klok förvaltning, med detaljreformer på det beständes grund. Vad partiet för dagen kämpar för bestäms i regel av motståndarnas aktioner, något långsiktigt program har man inte, det ligger i partiets natur. Ideologiska eller över huvud djupgående motsättningar inom partiet saknas, konflikter och debatter kring andra frågor än omedelbart aktuella är sällsynta. Samlingen kring ledaren blir för ett sådant parti naturlig; ledarens person blir halva, under män som Churchill nästan hela programmet. Arbetarpartiet åter har varit inriktat på en omvandling av den ekonomisk-sociala ordningen. Vad skall so-

cialiseras, hur skall socialiseringen gå till, vilka reformer skall närmast tas upp, hur långt skall likställigheten drivas, behövs en omändning av statskicket för att nå de uppställda målen — sådana frågor har varit de centrala. Idédebatt och idéstrider är livsluften för ett parti av denna typ. Att partiorganisationen, som omfattar alla medlemmar — sex miljoner mot de konservativas 2,8 miljoner — blir ett mera viktigt forum än för högern är från dessa utgångspunkter givet. Ledaren bör vara språkrör och verkställare.

Men sedan labour haft sin stora reformperiod efter 1945 har situationen förändrats. Efter all sannolikhet blir McKenzies karaktäristik, som ännu ter sig överdriven, alltmera riktig. Värdegemenskapen partierna emellan ökas, programmets betydelse för labour minskar, och även inom detta parti träder därmed ledaren i förgrunden. Det stora patronage i form av ministeriella och andra poster som en premiärminister i England förfogar över är i och för sig ägnat att ge en partiledare en väldig maktsställning. Då partiledningen inom labour sammanträdde efter valsegern 1929 vågade

ingen yttra sig, berättar Snowden i sina memoarer. "Var och en som var medlem av parlamentet hoppades tydligen att komma in i den nya regeringen och var därför rädd för att säga något." Då idéstriderna inom ett parti svalnar eller försvinner träder denna enkla mekanism allt starkare i funktion. HERBERT TINGSTEN